

VÁLTOZÓ VALÓSÁGUNK

Jegyzetek a szórakozás és szórakoztatás elméletéhez

Az olvasó mindenkor gyanakvó kíváncsisággal tallózza az olyan cikket, amely már címében is jelzi, hogy nem összefüggő, az adott témakör teljességét felölelő írás, hanem inkább gondolatébresztő. Így van ez ebben az esetben is, amikor olyan dolgokról szólunk, amelyek valamennyi ember mindennapi életének részét alkotják. Akár tudatosan, akár természetes cselekvésképpen, nap mint nap igényeljük, hogy a különféle munkavégzés helyébe valami más, valami felszabadító, felfrissítő tevékenység lépjen, s ez nem más, mint a szórakozás. Ki-ki sajátosan szervezi és éli át a szórakozást, érthető tehát, hogy időről időre napirendre kerül annak végiggondolása: mi is a szórakozás, mi a szórakoztatás lényege?

Értelmezésünk szerint a szórakozás többnyire azonosítható valamilyen kellemes időtöltéssel, míg a szórakoztatás — akár intézményesült, akár nem — arra irányul, hogy egy adott embercsoport számára felüdülést, pihenést nyújtson. Mélyebbre ásva azonban ez a megközelítés is ugyanúgy leszűkíti e tevékenység körét, mint bármely definíciós kísérlet, amely nélkülözi a jelenség mibenlétének konkrét elemzését. Ezért mi magunk sem törekszünk fogalmi meghatározásra, hanem csak a főbb jellemzőkről kívánunk beszélni.

Nem elegendő elfogadnunk azt a marxi megállapítást, hogy a szabad idő (tágabb értelmében tehát a szórakozás) alkalmas az egyén bővített újratermelésére — ezt bizonyítanunk is kell. A kellemesség érzetét keltő tevékenység mérésére azonban még nem dolgozott ki senki a pszichológia, sem a művelődésszociológia olyan adekvát módszereket, amelyek alkalmazásával kérdésünkre határozott választ adhatnánk. A megoldáshoz ezért más úton kell eljutnunk.

Úgy véljük, a szórakozás átfogóbb kategória, mint a szórakoztatás, de mindkettő aktív részvételt jelent, csak ennek mértéke és iránya lehet más és más. Bár a szórakozást a szabad idő részeként szokás értelmezni, ezzel a felfogással egy konkrét vizsgálat esetében nem jutunk semmire, mivel ez csak általános megközelítése a kérdésnek, pusztán a jelenséggel való feltárása.

Ha csak a szabad idő valamely lehetséges formájának tekintenénk a szórakozást, a kérdést egyoldalúan magyaráznánk, kizárva az életmóddal és a munkával való összefüggését. A szórakozásnak objektív feltétele a szabadidő, szubjektív feltétele pedig a munkatevékenység során kialakuló szükségletek kielégítése. Természetesen, a szórakozásban e két oldal szerves egységet alkot, kizárólag elméleti meggondolásból, a lényegi oldal feltárása érdekében próbáljuk külön-külön értelmezni e két összetevőt. Fölmerül a kérdés, milyen módon dönthető az el, hogy a felismert szükségletek kielégítésének mi lehet az adekvát módja? Úgy véljük, hogy csak a szabad tevékenység megvalósulása adhatja meg a szabad idő tartalmának valódi értelmét, s végső fokon a szórakozását is.

Ebben az értelemben — szemben más megközelítési módokkal — viszont bárki azt vethetné szemünkre, hogy a szabad időnek effajta megközelítése a munka társadalmi kényszerjellegét hangsúlyozza, pedig nem erről van szó. A szabad idő ugyanis kialakulásától kezdve magában hordozza azt az ellentmondást, hogy míg az egyén oldaláról folyamatos feltevéssel, azzal újratermelődik az elhasznált energia, addig a másik oldaláról megszakítottást jelent: a munka kényszerjellegétől való eltávolodást.

Hasonlóan van jelen ez a kettősség a szórakozásban is, mert egyrészt újratermeli az emberi energiát, másrészt viszont hozzásegít egyéni képességek kibontakozásához oly módon, hogy egyben a kellemesség érzetét is kelti. A szórakozásnak különféle jellemzői vannak, de abban valamennyi gondolkodó egyetért, hogy legfontosabb ezek közül a kellemesség kategóriája.

A kellemesség érzetét elsősorban a műalkotások befogadásán mérhetjük, ezért „... ha a művészet termékei nem volnának alkalmasak arra, hogy a mindennapok helyeselt és kívánt tárgyaivá váljanak, ha a befogadó nem közvetlen örömmel éli át a hatásukat, nem adnának neki indítékot arra, hogy saját létét spontánul, érzelmileg helyeselje, akkor a művészet sohasem tett volna szert arra a társadalmi jelentőségre, sohasem vált volna az emberiség belső fejlődésének azzá a hatalmává, melyet a történelem során elért...” (Lukács: Az esztétikum sajátossága)

A szórakozás és a szórakoztatás meghatározott szerepet tölt be a társadalmi életben, a történelmileg kialakult tevékenységfajták rendszerében. A közművelődésnek ez az a területe, amely a legszélesebben érintkezik az emberek mindennapi életével, szokásaival, spontán módon kialakított vagy tudatos közösségeivel, életük magán- és nyilvános szféráiban. Ebben a megközelítésben tehát mint strukturálatlan egész, más képződmények viszonylatában meghatározott specifikumokkal rendelkező egység (ld. intézményesült formák) jelenik meg, s vehető vizsgálat alá. Más szempontból viszont csak differenciált, viszonylag önálló belső szerkezetet mutató jelenségként közelíthető meg, s értelmezhető úgy is, mint a tevékenység tárgya és a befogadó között fellépő viszony. Bonyolult megjelenési formája miatt a szórakozás és szórakoztatás az egyik legellentmondásosabb területe közművelődésünknek.

Az osztályok, rétegek, csoportok kialakult szórakozási szokásai mindig kapcsolatban állnak azok társadalmi létének egészével; munkájukkal, életmódjukkal, politikai, gazdasági, szociális feltételeikkel. A szórakozás és a szórakoztatás tükrözi a társadalmi rétegek viszonyát a művelődéshez és a művészetekhez is. Lukács György írja: „Minden nép, osztály, réteg kultúrájára jelentős mértékben jellemző az, hogy mit tart kellemesnek.”

A szórakozás problémaköre éppen azért csak az emberek társadalmi viszonyainak és művelődésének tükrében válik érthetővé, tehát olyan történetileg és társadalmilag kibontakozó jelenséggel van dolgunk, amely elválaszthatatlan a társadalmi lét egészétől.

A szórakozás és a szórakoztatás áthatja a társadalom mindennapi életét, sokoldalúan illeszkedik az életmódhoz, ezért szükséges tudatos fejlesztése, befolyásolása, és a távlati társadalmi tervezésbe való beillesztése.

A szórakozás, szórakoztatás és a művelődés összefüggéseinek vizsgálata nem más, mint a tömegkultúra kérdésének tisztázása. Számos kísérlet történt ennek pontos leírására, de eddig még csak részeredmények születtek. Véleményünk szerint a tömegkultúra megjelenési formáit és működését legáltalánosabban nem esztétikai vagy műfaji problémaként, hanem gondolkodásmódként lehet leírni.

Mint ahogy a társadalomban működő értékrendszerek vizsgálata során kimutatható, hogy az emberi tudat a történelemben kialakult gondolkodási módok szerint rétegezett, ugyanígy bebizonyítható ez a szórakozásról is.

A szórakozás rétegspecifikus voltát ma már senki sem vonja kétségbe, azt azonban nehezebb igazolnunk, hogy ez a jelenség abból adódik, hogy a szórakozás nem egyszerűen az egyéni műveltség függvénye, hanem az adott réteg általánosan elfogadott ízlésszerkezetéhez igazodik. Ez a magyarázata például annak, hogy a társadalom életében különböző szelle-

mi divatirányzatok hatnak egymásra, s talán így érthető meg az is, hogy egy népdalt is lehet úgy énekelni, mintha az magyar nóta volna, vagy a shakespeare-i drámát is lehet olyan attitűddel nézni, mintha az valamiféle sportmérkőzés lenne.

Konkrétan kell elemeznünk az autonóm és a szórakoztató kultúra ellentmondásain belül az egymást kizáró tendenciákat, s átgondolnunk, hogyan szüntethetnénk meg fokozatosan a kettészakítotttságot. Ennek elvégzése nemcsak történelmileg vált szükségsszerűvé, hanem társadalmilag is, mivel a megváltozott munka- és életfeltételek hatására átalakulóban van gondolkodásunk is, s ez a folyamat a szórakozást is befolyásolja. Az autonóm és a szórakoztató kultúra viszonyának elemzéséből — mivel e kérdés megoldása monografikus terjedelmet feltételez — jelen írásunkban eltekintünk, azt azonban kimondhatjuk, hogy a szórakoztató művek az élet alapfunkcióihoz kapcsolódnak, s csak a legritkább esetben használódnak föl önállóan. A szórakoztató műveknek ez a beépítettsége a mindennapokba azt jelenti számunkra, hogy tevékenységeink teljes körét vizsgálunk kell ahhoz, hogy kellő mélységben feltáruljon a dolog maga.

Számba véve a közgondolkodásban elevenen élő megközelítési módokat, értelmetlen volna elvetnünk a szórakoztató művészeteket, hiszen azok hozzátartoznak az „egészséges emberi igényekhez”. Minden ember szórakozik valamilyen formában, átéli az eseményeket — tehát bizonyos értelemben kathartikus hatásukat is —, ezért nem kezelhetjük a szórakoztató műveket esztétikumon kívüli jelenségként, sem pedig az elidegenedés irányába ható kulturális tünetként. Az a tény azonban, hogy valamennyi ember számára mindennapi, természetes igény a szórakozás — a gyakorlatban sok gondot okoz. Helytelen volna azt hinnünk, hogy a szórakoztató művészetektől egyenes út vezet az autonóm művészetekig, inkább csak lehetőséget ad a különféle kathartikus élmények felmérésére, és a műélvezés szokásainak kialakítására.

Könnyen belátható feladatunk bonyolultsága, ha arra gondolunk, hogy az egyén mindennapi cselekvéseit elemezve nemcsak az mondható el, hogy valamennyi termék létrehozása magának az egyénnek a termelése, hanem — a művelődés, szórakozás oldaláról nézve — bővített újtermelés is, amelynek megvannak a sajátos, csak a jelenségkomplexumban megragadható ismérvei is. Ezeket azonban nem tudjuk leválasztani a hasonlóképpen bonyolult tevékenységektől, ezért idetartozónak érzünk valamennyi szabadidős-tevékenységet, a társas kapcsolatok kialakításától, a hobbitól kezdve egészen a szórakozva művelődésig.

A szórakozás, szórakoztatás vizsgálata csak akkor vezethet eredményre, ha a befogadói magatartást állítjuk a középpontba, s így nemcsak az egyéni cselekvéseket értelmezhetjük, hanem a szórakozás tevékenységében megvalósuló emberi-társadalmi viszonyok döntő elemeit.

A szórakozást, szórakoztatást nem azonosíthatjuk műalkotások befogadásával, mert más tevékenységeket is magukba foglalnak. Bár látszólag a szórakozás „közömbös tárgya iránt”, az egyének mégis azokkal a lehetőségekkel élnek csak, amelyek saját életük kellemessé tételét segítik elő.

Közgondolkodásunk jelenlegi szemléleti problémái azonban gátolják a jelenség megismerését. Míg egyfelől kimutatható, hogy a szórakozásra mindenkinek szüksége van, s a „köznapi ész” számára ezt nem is szükséges bizonyítani, a „hivatali ész” kétkedve fogadja ezt a tényt, illetve bizonyos színvonalhoz köti. Ebből az ellentmondásból következik, hogy nincs megfelelő társadalmi presztízse, s maga a szórakoztató tevékenység tudatos kontroll nélkül folyik. Más szempontból minősít valamit szórakoztatónak a közművelődés-politika, másként a kulturális intézményekben dolgozók, és megint másként a közönség.

A szórakozás társadalmi szükséglet, de a szükséglet-jelleg fetisizálása elfedi a valóságos belső összefüggést, ezért meg kell találnunk azt az adekvát módszert, amelynek segítségével feltárhatjuk a társadalmi és egyéni szükséglet eredeti tartalmát, belső ellentmondásait. Míg az egyik oldalról a valóságos szükségleteket analizáljuk, a másik oldalról a meglevő tényleges ki-

nalatot, s ezzel tulajdonképpen az objektív társadalmi folyamatokat írjuk le.

A művészet és a szórakozás összefüggésére választ keresve döntő láncszemnek érezzük azt, hogy bizonyíthatóvá váljék, milyen szerepet tölt be a „különleges emberi képességek” termelésében a szórakozás és a szórakoztatás, hogyan realizálódik az egyéni viszonyok bővítésében, illetve az egyén társadalmi viszonyainak termelésében. Marxot idézve: „Mivel az emberi lény az emberek igazi közössége, így az emberek lényük működtetése által teremtik, termelik az emberi közösséget, a társadalmiságot, mely nem az egyes egyénnel szemben álló elvont, általános hatalom, hanem mindegyik egyénnek a lényé, saját tevékenykedése, saját élete, saját élvezete, saját gazdagsága.” (Marx: Bevezetés a politikai gazdaságtan bírálatához)

Ha mindezt a szórakozás oldaláról gondoljuk végig, eljutunk annak megfogalmazásához, hogy a szórakozás mégis elvezeti az egyént azokhoz a tevékenységekhez, amelyek saját életét tartalmasabbá teszik.

Mindez a téma általános megközelítését jelentheti mindaddig, míg empirikus és elméleti anyagok kellő számban nem állnak rendelkezésünkre ahhoz, hogy a belső összefüggéseket leírassuk.

A szórakoztatásról is elmondható, hogy számos megjelenési formája ismeretes. Leszűkítve értelmezhető műfaji kategóriaként, szélesítve a fogalom körét viszont ide tartozhatnak bizonyos művészetek által biztosított szórakoztatási formák. Így nyilvánvalóvá válik a szoros összefüggés a mindennapi élet és a szórakoztatás között: a szórakoztató művek csak a legritkább esetben használódnak föl önállóan, sokkal inkább az élet alapfunkcióihoz kapcsolódnak. A zenétől például nem várjuk el, hogy alkalmat adjon az ismerkedésre, a szórakoztató zene vi-

szont legtöbbször társasági alkalmakon hangzik el, és segíti a személyes kapcsolat kialakítást. A szórakoztató műveknek ez a beépítettsége a mindennapokba — szemben az autonóm művek önálló, világalkotó jellegével — azonban nem azt jelenti, hogy a két kulturális szféra mereven elválasztható egymástól.

Ezek után önként adódik a feladat: előítéletek nélkül kell megvizsgálunk a szórakoztató (közkeletű, közhasznú, tömeges) kultúrát a maga konkrét társadalmi összetevőiben, ehhez a munkához fel kell használunk valamennyi — e témát érintő — szaktudomány eddigi eredményeit és módszereit az elméletől a szociológián, pszichológián át az intézményvizsgálatig, a művelődés-gazdaságtanig, a statisztikáig. A munka — bár módszertani szempontból szükséges részterületekre bontani — interdiszciplináris jellegű.

A Népművelési Intézetben „A közművelődés helyzete és fejlesztésének távlatai” című tárcaszintű kutatási főirány keretein belül módunkban áll valamennyi, a fentiekben fölvetett kérdéssel foglalkozunk. Párhuzamosan elméleti és empirikus kutatásokat indítottunk, amelyek közül jelen témánk szempontjából három jól elkülöníthető, ugyanakkor szervesen összefüggő terület megismerése vált szükségessé. Ezek:

— a szórakozás, szórakoztatás történetének elvi, esztétikai problémái;

— a szórakoztató intézmények pontos számbavétele, topográfiajának elkészítése, működési mechanizmusának leírása;

— a szórakoztatóvá minősítés folyamata.

Az alábbiakban röviden ismertetjük intézményvizsgálatunk munkahipotézisét.

A szórakoztató intézmények vizsgálata számos elméleti és módszertani kérdést vet föl. Mindenekelőtt pontosan ki kell jelölnünk érdeklődésünk koordinátáit, el kell határolnunk — igaz, csak metodikai kényszerűségből — az elméleti és a gyakorlati munkát. Így tehát nem a szórakozás általános és átfogó kategóriájával, hanem intézményesült formájával, a szórakoztatással kell foglalkoznunk.

Előfeltevéseink a következők:

1. A szórakoztatásra ma Magyarországon több intézmény is hivatott, de e tevékenység leginkább az ORI munkájának elemzésén keresztül ismerhető meg. Ezért mind az előkutatásban, mind a reprezentatív vizsgálatban ennek az intézménynek a műsorait, az előkészítő és lebonyolító munkát figyeljük meg, és összehasonlítjuk, értékeljük műsортípusonként a látottakat, hallottakat.

A jelen gyakorlatának pontos leírására azért is szükség van, mert eddigi tapasztalataink azt bizonyítják, hogy a szórakoztató tevékenység lényegében tudatos társadalmi kontroll nélkül folyik.

2. A közönség (a közvélemény) igazi reakcióit, véleményét nem ismerjük pontosan, mert az eddigi közvélemény-kutatások csak áttételesen érintették a szórakoztatásról kialakult véleményt. Mivel szervezett formában és rendszeresen csak a tv és a filmkritika adhat számunkra fogódzót, fontosnak tartjuk, hogy egy széles körű hatás- és befogadásvizsgálattal kidolgozzuk a közönség valós „tetszési indexét.” Az eddigi gyakorlattal ellentétben a valódi igények felmérése, rendszerezése megbízhatóbb forrás lehet a későbbiekben a szórakoztató intézmények műsorai megtervezésének.

Az előkutatás alapján elmondhatjuk ugyanis, hogy a műsorok döntő többsége vélt közönségigény alapján készült, egyszerűen akartak minden rétegigényt kielégíteni, s ezzel az igyekezetükkel azt érték el, hogy többnyire valamennyien hiányérzettel távoztunk.

A „mindenki kedvére, mindenből egy keveset” — elve elmentmond a tömegkultúráról alkotott elképzelésünknek. Fontos lenne tehát rendszeresen figyelemmel kísérni a legkülönbözőbb szórakoztató műsorokat, s nyilvánosságra hozni kritikai észrevételeinket.

3. Ha a szórakoztató intézmények pontos számbavételére vállalkozunk, a következő kérdésekre is válaszolnunk kell:

a) mi minősül szórakoztató intézménynek;

b) milyen a szórakoztató intézmények működési rendje, struktúrája;

c) milyen tevékenységet folytatnak;

d) melyek a szórakoztató intézmények vélt és valódi funkciói;

e) milyen igények kielégítését tűzik ki célul;

f) hányféle ilyen intézmény(típus) van, területileg hol, hogyan helyezkednek el?

Az nyilvánvaló, hogy szórakoztató intézmény „tisztá formában” nincs, azt azonban meg kell ismernünk, hogy az egyes intézményekben — ahol az alapfunkció része a szórakoztatás — milyen mértékű ez a tevékenység. Elismerik-e, hogy a szórakoztatás az emberek mindennapi szükségletéhez tartoznak, vagy egy arisztokratikus szemléletet képviselve „szükséges rossznak” tekintik?

Meghatározó, hogy a szórakoztatás irányítói és közreműködői mennyire érzik az elismertetés (azaz: a társadalmi presztizsteremtés) fontosságát, s munkájukkal, hogyan segítik azt. Ma még elégtelen a munka társadalmi elismerése, s nem is munkálódott még ki sem az állami, sem a társadalmi ellenőrzésnek valamilyen formája, amely segítséget adna a feladatok szakszerű ellátásához.

Értékek és érdekek csapnak össze, elméleti és gyakorlati ellentmondások sokasodnak, melyek feloldására egyetlen út látszik járhatónak: ha a tömegkultúra kérdéseit (és ezen belül működését) gondolkodásmódként írjuk le, s így a tevékenységek rendszere (s ezen belül a szórakoztatás rendszere) is hasonlóképpen megragadható.

4. Mivel a szórakoztató intézmények tényleges munkája nem felel meg sem a „hivatali ész” által deklarált — és eddig még soha pontosan le nem írt, meg nem fogalmazott — céloknak, sem a „köznapi ész” elvárásainak, ezért az ellentmondás napról napra nő. Ennek feloldását nem segíti elő sem a tudományos kutatás és gondolkodás, sem a képzési rendszer, sem a közvélemény, sem az intézmények valódi személyi, tárgyi feltételei.

Jelenleg az a feladatunk, hogy a reális lehetőségeket számba véve mérlegeljük: hogyan lehetne javítani, megújítani a szórakoztató intézmények munkáját, mi az, amit tartalmilag, formailag elavultnak tekintünk, s mi az, amit javasolunk, amiről az a véleményünk, hogy a társadalmi célkitűzéseinknek megfelelő szórakoztatást jelentheti.

Tibori Tímea

Tíz interjú tanulsága

A „Szórakoztató intézmények vizsgálata” keretén belül lehetőségünk nyílt arra, hogy felkeressünk néhány szakembert, s beszéljünk velük a szórakoztatás aktuális kérdéseiről.

Célunk annak megfogalmazása, mi az, amit ma Magyarországon szórakoztatónak tartunk, mely szórakozási formák intézményesültek, s ezzel összefüggésben: mi a szórakozás maga?

Egy ilyen rendkívül szerteágazó és bonyolult gondolat- és problémakörben döntő, hogy véleményünket a gyakorlat tényeivel ütköztessük, mert csak így bontakozhat ki valamennyi tartalmi jellemző. Nem azt kell tehát bizonyítanunk, hogy a szórakozás és a szórakoztatás a mindennapokban gyökeredzik, azt sem, hogy az autonóm művészetektől való elválása nem visszafordíthatatlan folyamat, hanem arról kell gondolkodnunk, hogyan lehetne e kettészakítottsgót fokozatosan megszüntetni.

Indokoltnak látszott tehát, hogy a szórakozás és szórakoztatás mibenlétének és intézményeinek vizsgálatát — tájékozódásképpen — egy speciális előkutatással kezdjük. Tíz olyan szakembert kerestünk föl, akik — bár a legkülönbözőbb területeken dolgoznak — irányítói, minősítói a szórakoztató tevékenységnek. Az intézmények oldaláról próbáltuk megközelíteni, mi minősülhet szórakoztatónak, mert feltételezzük, hogy így az általános és a különös — csak egy-egy területre jellemző — ismérvek is felszínre kerülnek.

Valamennyi beszélgetés a következő gondolatok köré csoportosult:

1. Melyek ma Magyarországon a szórakoztató intézmények?

(Van-e egyáltalán ilyen, s ha igen, milyen területeket fog át?)

2. Van-e szórakoztató ipar? (Mi tartozik ebbe a kategóriába, milyen különbségek vannak a kapitalista és a szocialista szórakoztató ipar között? Létezik-e ilyen különválasztás?)

3. Mik a szórakoztató ipar megoldatlan problémái?

4. Vannak-e szakemberei a szórakoztatásnak? Kik azok? Mihez értenek? Mihez kellene érteniük?

5. Feltételezik-e a szórakoztató intézmények egymás létét, tevékenységét? (Létezik-e valódi egymásra épültség?)

6. Hogyan kapcsolódnak a kulturális és tömegkommunikációs intézmények, műhelyek a szórakoztatáshoz; mi a szerepük, milyen a viszonyuk a szórakoztató iparral?

7. Milyen intézményen kívüli formái vannak a szórakozásnak?

8. Hogyan történik a szórakoztatóvá minősítés folyamata? (Ki mit, milyen indokok alapján tart, illetve minősít szórakoztatónak?) A folyamatban mi a döntő:

a) az-e, hogy a minősítő szubjektíve szórakozni tud valamin, vagy

b) az-e, hogy úgy véli, az másokat is szórakoztat?

9. Mit tartanak az emberek szórakoztatónak?

10. Melyek ma Magyarországon a divatos szórakozási formák?

11. Rétegezt-e a szórakoztatás és hogyan?

12. Mi a szerepe a mai magyar közművelődésben a szórakoztatásnak?

A tizenkét kérdésre válaszoló névsora: Antal Imre, Árkus József, Breuer János, Liszkay Tamás, Marton Frigyes, Sediánszky János, Sipos Tamás, Timár György, Váncsa István, Vitray Tamás.

(Mivel az 1-6. kérdések témakörrel más fórumok behatóan foglalkoztak, itt csak a 7-12. kérdésekre adott válaszokat bocsátjuk közre.)

7. kérdés

„Milyen intézményen kívüli formái vannak a szórakoztatásnak?”

Az intézményen kívüli szórakozási formákról ki-ki kedvtelésének megfelelően nyilatkozott. Közös vonása azonban a válaszoknak, hogy a társasági életet, a közös játékot, muzsikálást valamennyien, mint óhajtott és kívánatos formát említették.

Egyebek között vannak hagyományosak (pl. horgászás, bélyegyűjtés, kertészkedés, madarászás, kézimunkázás stb.) és vannak újabban kialakultak (pl. autószerelés, lemezhallgatás, turisztika), amelyek sajátos életformát is igényelnek.

Itt esett szó az aktív és passzív pihenésről is. Minden egészséges embernek szüksége van felfrissülésre, testi és szellemi regenerálódásra, s ennek mértéke valóban egyedenként változó.

Ha eddig arról volt szó, hogy nincs igazi kontrollja az intézményesült szórakozásnak, akkor ez kétszeresen igaz az intézményen kívüli formákra, mert itt a lehetőségek tengerében elvész és elmosódik minden értékhatár.

Az életmódban bekövetkezett változás egyelőre nem alakította ki azokat a korszerű szabályokat, amelyek egyben a szórakozás mértékül is szolgálhatnának.

Egy más megközelítésben azonban „...az önművelés különböző formáitól kezdve ide tartozik az igényes szórakozás iránti kíváncsiság felkeltése valakiben. Ez az egyénen is múlik. Nem törvény az, hogy valaki önmaga ne találhasson ki sajátos formákat, lehetőségeket valamifajta igényesebb szórakozásra... és ezt emberi formával, emberi tartalommal kitölteni, ez nem partikularizálható, ezt nem lehet szétszedni részeire és darabokra, szóval ez egyfajta ízlést, szemléletet, igényt tételez föl, illetve legalább a szándékot az egységes gondolkodás felé”. (Sipos Tamás)

Ezt a gondolatot folytatja Timár György, amikor arról beszél, hogy ismerni kell a társas létnek és az egyedüllétnek a helyes arányait. Bebizonyított, hogy aki általában egyedül van, az bizonyos idő elteltével neurotikussá válik, de ez fordítva is igaz lehet: a társaságtól is elfásulhat valaki. S mind a két formának megvannak a maga szórakozási lehetőségei.

„...Magyarországon csak azt a fajta szórakozást ismerik, hogy elmegyek színházba, elmegyek moziba, vagy esetleg kinyitom a tv-t; a magányos szórakozásnak, például az olvasásnak a hívei még nincsenek olyan sokan, mint amit a számok mutatnak... Ezen a téren biztos, hogy rettenetesen le vagyunk maradva... Óriási nagy az aránytalanság a lent és fent között; és ezt most kulturális értelemben mondom...” (Timár György)

A megkérdozettek megfogalmazták, hogy nagyon fontos és sajnálatos módon elhanyagolt a személyiségfejlesztésnek az az oldala, ahol az embereknek önállóan kellene dönteniük, változtatniuk, a számukra legmegfelelőbbet választaniuk. Ha mindenáron szórakoztatni akarunk, ha valamennyi kulturális intézményünket erőszakosan ennek szolgálatába kívánjuk állítani, nemhogy eredményt érjünk el, hanem kudarcot kudarca halmozunk.

8. kérdés

„Hogyan történik a szórakoztatóvá minősítés folyamata?”

„...Nekem is vannak ötleteim, csak hogy ezek nem biztos, hogy találkoznak felsőbb vezetőim, vagy az aktuális műsorok szerkesztőinek véleményével, elképzeléseivel. Így aztán vagy kitaróan dolgozom a valóra váltáson, vagy időben, különösen, ha aktualitását is veszti, le kell mondanom róla. Tulajdonképpen nem nagyon tartanak igényt az ember igazi képességeire.” (Antal Imre)

A főszerkesztő szempontjai szerint az a döntő, hogy miközben szubjektíve elfogad, vagy elvet valamit, a közönség reakcióira kell

gondolnia: vajon hogyan fogadja majd a következő heti „terméket”? Megérti-e, hogy a változó élet új, másfajta humort követel, a „filozofikus” humort, ami persze nem zárja ki, hogy az életben sok minden ismétlődhet. Természetesen erre az írók, rajzolók is gondolnak, de az biztos, hogy csak az válik igazán szórakoztatóvá és elfogadhatóvá, ahol a dolognak, vagy jelenségnek eddig még föl nem tárt oldalát lehet bemutatni, s valamilyen apró, bravúros fogással elmondani az aktuális problémákat.

A rendező-szerkesztő szerint: „Maga az a tény, hogy egy műhely foglalkoztat valakit, már eleve azzal az igénnyel lép föl a szerzővel, vagy előadóval szemben, hogy annak szórakoztató elemekből kell állnia. Tehát kötelező normája a munkának, hogy itt szépen megfogalmazott helye az unalomnak nemigen lehet, még ha akármilyen szépen van is megfogalmazva. Egy bizonyos határfokot el kell érni...” (Marton Frigyes)

A dramaturgnak, műsorszerkesztőnek szintén sajátos véleménye van: „Ha döntenem kell, hogy szombaton este, amikor szórakoztatni akarok... akkor nem a hallatlanul izgalmas, nagyszerű »Szegénylegények«-et tűzöm műsorra..., hanem »A tizedes meg a többiek«-et, mert még az is egy bizonyos... értéknormán, esztétikai ízléskereten belül van, ráadásul vidám is... Nem a szórakoztatással általában van probléma, hanem konkrétan a szórakoztatás bizonyos produktumaival, amelyek az alkotó... ízlésétől, képzettségétől, uram bocsá, tehetségétől függenek... És ezt nem lehet kikérülni, műfajtól függetlenül... megítélni.” (Sipos Tamás)

Az író éppen a minősítés ürügyén fejt ki, hogy az embernek milyen óriási szüksége van a játékra, a játszani tudás képességeinek elsajátítására ahhoz, hogy értelmesen éljen. Míg a játék, mint pedagógiai elem a gyermeknevelésben a memóriakészlet fejlesztését, a kreativitást serkenti, a felnőtteknél a logikai játék, a groteszk megélése a csábító. „...mert borzasztó sok bukás kell ahhoz, míg az ember rájön, hogy mit ne és akkor, a maradékot tulajdonképpen hogyan. De azt hiszem, hogy a legnagyobb baj az, hogy ami szórakoztatásnak minősül, ott először van egy apparátus, van egy szórakoztató osztály, aminek van szórakoztató feladata és akkor ez az osztály szórakoztat. Ebből ritkán sült ki jó.” (Timár György)

A műsorvezető szakmájában: „...mindennek szórakoztatónak kell lennie kisebb-nagyobb mértékben, másrészt viszont a kifejezetten csak szórakoztatónak szántnak is kell, hogy legyen egyfajta mélysége ahhoz, hogy szórakoztatónak nevezhessük. Mert elvileg ha a szórakoztatást a nevetéssel azonosítjuk, akkor a legegyszerűbb eszköz a szórakoztatásnak a csiklandozás volna..., ha valaki önmagát tudja csiklandozni, akkor egy órát naponta szórakozhatna”. (Vitray Tamás)

Nem lehet általánosságban megfogalmazni, hogy mitől válik valami szórakoztatóvá, azt sem, hogyan minősítenek az egyes területeken, azt azonban törvényszerűnek tartja valamennyi szakember, hogy az értékelendő műnek kitapintható gondolati magva legyen, s alapvető esztétikai, ízlésbeli normáknak, követelményeknek eleget tegyen.

9. kérdés

„Mit tartanak az emberek szórakoztatónak?”

Egybehangzó vélemény szerint még mindig jelentős szerep jut a zenés-táncos szórakozóhelyeknek, s az ott elhangzó műsornak, illetve a vegyes (zenés prózai, vagy verses, bohózzal tarkított) műsornak. Annak megítélése, hogy mi a szórakoztató, korosztályonként is változik, s befolyásolja az egyén választásait műveltsége is.

Tallózgassunk tehát az anyagban: „...a fiatalok akár egész nap is elüldögélnék a discóban, csak az a bökkenő, hogy nincs annyi kulturált körülmények között működő, profi zenét nyújtó discóink, mint amekkora az igény. Emiatt aztán van három kiváló együttesünk és öt megfelelő helyünk, a többi csak favágás. És nincs, aki ez ellen szólna, és tovább megyek, tenne is valamit... Ezenkívül szeretnek az emberek zenés szórakozóhelyekre járni, jót enni és »magyarosan« mulatni, kabarét hallgatni, operettet nézni. Ez nemcsak statisztikai tény, hanem magántapasztalatom is...” (Antal Imre)

Van, aki a politikai kabaréra, humorra esküszik, szerinte az a máig is legkedveltebb, legdivatosabb szórakozási forma. Kétségtelen, fontos szerepe van a havonként jelentkező rádiós kabarének, illetve a Mikroszkóp Színpad műsorainak a szórakoztatásban. „...itt valami nagy közösségi nyelv alakult ki a politikai humor körül, ami rendkívül jelentős. És aztán ezt lehet ilyen, vagy olyan színvonalon csinálni... minden divattól, mindentől függetlenül generációról generációra újratermelődik ez az igény...” (Marton Frigyes)

Sokan hivatkoztak arra, hogy — bár zömmel sznobságból — divat ma színházba járni, annak ellenére, hogy éveken keresztül arról cikkeztek, hogy a színházak válságba jutottak. Az más kérdés, hogy a számszerűség mögött kitapintható-e minőségi változás? Időnként eleven visszhangja támad egy-egy előadásnak, s a kritikusok mellett esetenként a 'nézők is hallatják szavukat.

„A szórakozás talán olyan: nem kell leckét megoldani, az önmagát oldja meg. Amikor úgy tud valaki megtekinteni egy filmet, hogy... nem kell többet éreznie, mondania, gondolnia, mint amennyi abban valóban van... Nálunk mostanában van egy olyan divat, hogy mindig mögé gondolunk valamit, mögé vágyunk valami mélységet, mögé állítunk... Vagy pedig parabolának képzelünk mindent.” (Sipos Tamás)

Ez azt is jelenti számunkra, hogy a szórakoztató műfajoktól nem azt kell számon kérni, hogy miért nem drámai mélységűek, katarti-

ku, hatásúak, hanem azt, hogy eléggé szórakoztatóak-e? És ez összefügg a divat és a kedveltség kérdésével is.

Tapasztalható, hogy alkalmi „divatirányzatok” mellett fontos szerepe van a kisebb közösségekben a hangadóknak, akik valamilyen módon befolyásolják csoportjuk szórakozási kultúráját.

10. kérdés

„Melyek ma Magyarországon a divatos szórakozási formák?”

Az előbb elmondottak érvényesek végső soron 10. kérdésünk summázataként is, hiszen összefügg annak megítélése, hogy mit tartunk szórakoztatónak, azzal, hogy ennek mely formáit (azaz divatos formáit) tartjuk megfelelőnek.

„...ezt a kategóriát, hogy tehetség, nem lehet mellőzni sem egy vígjátékírónál, sem Tolsztojnánál, tudniillik itt megint beleütközünk abba a kérdésbe, hogy mi az alma almasága és a körte körtesége. Valahol itt látom az egyik problémát és ez túlnő az elhatároltságokon, túlnő az intézményességen; nem lehet megkerülni, amit tehetségnek, ízlésnek, kulturáltságnak, bizonyos értelemben ideológiai-politikai alapattitűdnek neveznek... Ezt nem lehet kikerülni, műfajtól függetlenül tenni, ez össze függ persze a minősítés, a divatos szórakozási formák kérdésével is.” (Sipos Tamás)

„...Nincs talán egyetlen olyan dolog sem, ami a társadalmat egészében szórakoztatná. El nem képzelhető olyan produkció, el nem képzelhető olyan — nem is tudok jobb szót használni — entitás, amely képes lenne a társadalmat teljes mélységében és szélességében szórakoztatni, elvilleg sem képzelhető el, nincs!” (Vánca István)

„... Azt hiszem, nem szabadna ambicionálni, hogy a szórakoztatásnak a két »szélső értéke« közelítsen egymáshoz, tehát, hogy a legmagasabb röptűtől a legalacsonyabb röptűig kicsit közelítsen egymáshoz, és akkor jobb lesz. Itt a Házban is vannak szenvedélyes lövőversenyek, akiknek másrészt a legmagasabb rendű szórakoztatás is szenvedélyük, mániás zenebarátok és zeneértők, s ha úgy tetszik, minden koncerten ugyanúgy ott vannak, mint a futtatáson.” (Vitray Tamás)

Szórakozásból (!?)

Hangszórót szereltek az öreg Skoda hátára, évtizede még ilyenek csüngtek a faluban félkilométerenként a villanyoszlopokon, hogy a tanács hirdetőműveit közlétehessék. Kiselejtezett műszer lehetett, sivalkodott, recsegett, de a fülhöz csak eljutott a lényeg: óriási attrakció ígérkezik, aki más elfoglaltságot talált már magának, inkább mondja le, mert ami a sátor gyomrában peregrinál, ahhoz foghatót emberfia nem látott.

Verte a port a Skoda, apró suhancok ugráltak körbe. A település szívében, kiégett gyepen színesre mázolt lakókocsik sorakoztak, meg két kisebb traktorféle pöfögött rekedten.

— Szomszéd! Megnézzük-e? — szólt át a kerítésen P. Jóska szemét dörzsölgetve. Alig pár perce rúgta le a takarót magáról. Éjszakás.

— Nehogy költsél rájuk! Egy fillért sem. Állatkiállítás kiabálnak? Eredj, nézd meg az állatkertjüket! Csupa egzotikum, két macska, egy puli, hogy az idegeneket távol tartsa, s egy matuzsálem korú püposteve. Már foga sincs — fejtettem ki ellenpropagandát, de Jóska hajthatatlan maradt.

— Kell valami szórakozás! Nem? — nézett rám kérdően, s fél óra múlva jegyeket lobogtatva iszkolt vissza.

— Nesze! — nyomta kezembe az egyik

11. kérdés

„Rétegezett-e és hogyan a szórakoztatás?”

12. kérdés

„Mi a szerepe a mai magyar közművelődésben a szórakoztatásnak?”

Az összevonást az indokolja, hogy míg a 11. kérdésre adott válaszok egybehangzóan igazolták a mi feltételezésünket, addig a 12. kérdésre — a hibás kérdésfeltevés miatt — érdemi válaszokat nem kaptunk.

Elvi és gyakorlati példákkal igazolták interjúalanyaink, hogy a szórakozás, mint minden más tevékenységforma — rétegezett, műveltséghez, a társadalmi termelésben elfoglalt helyhez kötött, vagy attól csak kivételes esetben tér el. Íme néhány válasz:

„...Hát már hogyne lenne rétegezett! Mást jelent magának egy hakni műsor, mint a munkásszállás lakóinak és mást Ibsen és Bartók! Ezzel csak azt akartam illusztrálni, hogy a különböző műfajok különböző igényeket elégítenek ki, a hogyan kérdése csak ezután következik, de nem mellékes szempont, ezt állíthatom. Nem elég fölismerni az egyes rétegek igényeit és megkeresni hozzá a megfelelő műsort, hanem azt olyan színvonalon kell nyújtani, hogy a más igényekkel rendelkezők is belenézhesenek, sőt, jól is érezzék magukat.” (Antal Imre)

„...A szórakoztatás ezt a rétegeztséget nagyon is figyelembe veszi; megszüntetésén kevésbé fáradozik, és a rétegeztségből nem veszi tekintetbe a felső rétegeket... Az alsó rétegeket sem, mert... egy feltételezett alsó réteghez igazítja műsorait, holott az alsó rétegek nem olyanok, mint amilyenek feltételezzük őket. Ezzel kapcsolatban, ha vitatkozni akarnék a szórakoztató intézményekkel, akkor Marxot a szavait tudnám idézni, hogy a munkásoknak a legjobbat kell adni. De még mindig ott tartunk, hogy a munkásoknak a Csárdáskirálynőt kell adni, az értelmiségnek Hemingwayt... Szóval, van egy ilyen képtelen felosztás.” (Timár György)

Megállapítható, hogy az interjúk — belső ellentmondásaik ellenére — számos problémát fölvetettek, ötleteket, tanácsokat adtak nemcsak a vizsgálat, hanem a megoldás szempontjából is. Ez utóbbiból az olvasó egyelőre keveset láthatott a fenti szemelvényekből, mert ez a válogatás a megkérdezett szakemberek véleményét és érdeklődésre számot tartható nézeteit igyekezett bemutatni. Az ezekből levonható tanulságok egy nagyobb terjedelmű vizsgálat tárgyát képezik.

T. T.

biletát diadalittas mosollyal, hogy íme, kész helyzet elé sikerült állítania.

A ponyva alatt sebtiben ácsolt lócákon tenyérnyi hely sem maradt üresen. Öreg nénék, mint a gúnárok nyújtogatták nyakukat, nehogy lemaradjanak a „villámkezü” zsonglőr mutatványáról, aki műanyag strucctojásokat hajigál, s időnként széles mosollyal lehajolt a földre pottyant kellékért. Aztán bevonult „Cleo”, dögölt kigyóval, mint egy lusta, nehéz sálkendővel a nyaka körül. Az egyensúlyozóművész háromszor kezdte újra, a bűvészsálfintások helyett szaftos vicceket mesélt az egyszéri parasztbácsiról és a pesti rendőrrel. Néhány cigánykerék a bohóctól, aki előbb zsonglőrködött, aztán egy fülsiketítő finálé a magnótekeréscsőről, s Jóska máris szaladhatott a munkásjáratához.

Tolongtunk kifelé a friss levegőre. D. tanárral villant össze a tekintetünk. Karját restelkedve tárta szét, s legyintett a levegőbe, mintha azt intette volna: — Valahová menni kell...

Hétfő este volt.

*

— Nekünk mindenünk a televízió. Szórakozás? Hova mehetnénk a két csöppégtől? Gyorsan jöttek, nem sokat tervezgettünk — mondja H. Béla gépkezelő. — Aztán örülök is, hogy hazatérve eldobhatom magam a heverőn. Annyit túlórázunk mostanában, hogy azt sem tudom, hanyadika van...

Felesége belesüpped a kényelmes fotelbe. Két hónapja cserélték a garnitúrát, negyvenezért, részletre.

— Imádtam olvasni, szinte faltam a könyveket. Száz oldalakon szaladtam át éjszaka is. A lurkók mindent megváltoztattak. Szokásokat, életritmust. Addig csak el-elmentünk moziba. Most nem jut rá az időből... — csatlakozik az asszony. Nem panaszkodik, inkább a belenyugvás szól belőle. Az üvegvitrin mögött klasszikusok érintetlen sorozata, könyvgyűjtők irigykedhetnének rá.

— A tévé elhoz mindent. Mostanában már csak a sportot és az izgalmas krimiket kedvelem. Amin nem kell gondolkodni, kitalálni, vajon a szerző mit akart vele megértetni. Töprengék én eleget az exportgépek miatt. Még itthon is? — háborog a családfő, s félig megfejtett keresztretjvényt dob jelképesen az újságok közé.

A két fiú a kisszobában viháncol, néhány puffanás árulkodik arról, miféle indulatokat enged szabadjára a szülői felügyelet hiánya. A nagyobb már első osztályos, apjuk szigorúan szól rájuk: — Ha nem lesz csend, egyik sem nézi a mesét!

A riogatás használ, mert a nebulók lázas pakolásba kezdenek, percekben belül helyükre kerülnek a játékok, iskolásfüzetek.

— Jó lenne, ha mehetnénk színházba, külföldre utazhatnánk vagy bebarangolhatnánk az országot... Minek álmodozni? Idő sincs, pénz sincs rá — jegyzi

meg halkan az asszony. — Most színes készülékre gyűjtünk. Láttuk az áruház kirakatában. Jövőre meg is vesszük!

— Idő sincs, pénz sincs? A kikapcsolódásnak ezek a mértékegységei?

— Dehogy! Nem sajnáljuk mi. A sors úgy rendelte, hogy amikor az embernek igényei vannak, vagyis fiatal korában, akkor a fizetési boríték még vékony. Meggondolandó, lemondjak-e a pótmunkáról, s ezzel együtt a százasokról — feleli a férfi. Helyesbíteni akarta felesége szavait, de végül is megerősítette.

— A szomszédokkal?

— Négy éve együtt szilveszterezünk, a házból néhány házaspár. Szorongattuk a másik asszonyát, telehánytuk a vécét. Nem melegedtünk össze...

A mesének vége. Felhangzik a tévéhíradó szignálja, s H.-ék szeme ráragad a képernyőre.

*

Akkora gödrök ásítanak a földút közepén, hogy meggondolandó személygépkocsival nekivágni a meredeknek. A hegy azonban egész héten át százakat hívogat, a városiakat keskeny telkek kapuja szíjjantja be. Permetezetlen szilvafák bólogatnak, árnyékukban kései virágok pompáznak. A gazda, V. András egy kisüzem igazgatója, atlétatrikóban, melegítőalsóban. Kezében metszőolló, dáiák megmaradt bimbóit gyűjtögeti.

— Itt az igazi! Itt pihenem ki magam. A csend megfizethetetlen. S melléje olyan haverok vesznek körül, akikkel szalad az idő — áradozik a kertről. — Ez nekem több mint szórakozás, egyszerűen életszükséglet...

Ha teheti, már indul is kifelé. Gyalog, hogy mire felkapaszkodik, kiszellőzön a feje, mert a gondokat igyekszik a hegy lábánál felejtetni.

— Hat esztendeje parlag volt az egész, derékig ért a gaz, kicsorbult a kapa éle. Magam törtem fel, tele lett a tenyerem vízhólyaggal. Nincs nap, hogy ki ne szaladnék, még ha csak félóra is...

— Az asszony mit szól?

— Dohogott eleinte. Kellett nekünk púp a hátunkra? Nincs elég bajunk? Amikor a paradicsomszedés ideje beköszönt, hozza a szatyrokat. Persze, csak akkor szedheti, ha gyomlálja is — mondja kajánul.

Ücsörgünk a körbeüvegezett teraszon. Ezt később ragasztották hozzá a földbe süpesztett hétvégi házhoz. Az asztalon üres üvegek, elmosatlan poharak. Az előző este maradékai. A hegy anekdotagyűjteménye megint gazdagodott. V. András meséli, hogy összejöttek a barátok, a hegyi emberek, s ment az ugratás. Szídták a saját termésű borát, amivel megkínálta őket. Mindenféle lőrének elmondták, addig-addig, amíg be nem csíptek tőle.

A fák között majd minden telken építmények bújnak meg. Idehallatszik, hogy valahol, száz méterrel arrébb tetőt kopá-

csolnak; a keskeny úton, ahol záporok után összefut a víz, mint valami medencébe, teherautó erőlködik — vasbeton elemeket pakoltak rá.

— Egyik kertészkedik, másik alapot ás, harmadik csak heverészik a gyepen. Az a vonzó, hogy nincsenek kötöttségek — elmélkedik a nyugágyban.

— Dehát a kert nem lehet minden! S az egyéb igények?

— Nem is minden, csak majdnem minden. A múltkor ismerős házaspárral este fél nyolckor indultunk Budapestre a Filmmúzeumba. A Dekameront játszották. Felhőrpintettünk utána négy-öt korsó sört, mert ugye ilyenkor az asszony vezethet, s rohantunk haza. Azaz csak rohantunk volna, mert elromlott a világítás — hajnalban értünk vissza. Szinte egyenesen a munkahelyre mentem — említ fel az „egyéb igények” kielégítésére irányuló törekvésekből egyet.

A hegyről lefelé menet hátizsákos férfiak, nők húzódnak a bozótok széléhez, a kocsinak utat engedve. Közeledik a hét vége. Költöznek ki.

*

Apám mesélte, milyen szilaj gyerekek voltak ők húszéves korukban. Április elsején az öreg Vilmos bácsi udvarára lopóztak, szétkapták részeire a szekeret, felcipelték a szénapajta tetejére, ott rakták újra egybe. Amikor az öreg pirkadatkor kicsoszogott a barmokhoz, s felpillantott, megnyílnak-e az ég csatornái ma, a csudálkozástól csak kapkodott a levegő után: fenn tollázkodott a kocs, rendszeren rajta a löcsök, a rúd. Így szórákoztak akkor a legények.

S most?

— Szép tágas kultúrházunk van: nagyterem, klub, mozgalmi helyiség, két kisebb szoba szakköröknek. Eljárhatnak ide öregek, fiatalok. Csak egyre kevesebben néznek be. Kutatgatom az okát, mégse leszek okosabb kesereg B. László a művelődési otthon igazgatója. Gondos ember, naplót vezet a rendezvényekről. Az elmúlt fél év eseményei között tallózunk. Látogattak ide nótaénekesek, járt itt amatőr irodalmi színpad a megyeszékhelyről, a szomszéd községek fiataljaival közösen próbáltak kulturális bemutatót szervezni, néhány bál, klubdelután, vetélkedő és egy társadalmi esküvő a mozi-teremben.

— Annak volt a legnagyobb sikere — céloz az utóbbira B. László. — Először terítették esküvői ebédre a széksorok helyén...

— S a többi?

— Váltakozó érdeklődés. A táncos rendezvények vonzóak, de a környező falvakkal egyeztetnünk kell, nehogy egy napon két bál legyen.

A legutóbbira így is ráfizettek. Figyelmünk kívül hagyták, hogy a televízió bajnoki rangadót sugárzott az esti órákban, pedig kilenc után a fiatalok is nehezen tápázkodnak fel a pamlagról.

Az sz.-i művelődési házban a szórakozás testre szabott formáival kísérleteznek.

— Felmértük az igényeket. Ezt kérték, hát ezt teljesítettük — kommentálja a művelődési ház vezetője.

N.-ben az idén jubiláltak. A vegyes kórus tíz esztendeje alakult. A községben régi keserv a művelődési ház hiánya. Ezért aztán csütörtök este világosak még az általános iskola ablakai. Nem a gyengébben tanulók korrepetálása miatt, de most itt próbál a kórus, amely csak néhány éve „vegyes”.

— Jótorkú asszonyok laknak errefelé, elhatároztuk, hogy április negyediken kiállunk a falusiak elé. Ha hiszi, ha nem, harminckét népdalt énekeltünk végig — emlékszik vissza az évtizeddel ezelőttiekre Sz. Lajosné, a vegyes kórus vezetője.

A taps megszedítette őket. Kiválasztottak egy tucat nótát, szölamokat tanulnak, bemutatókra ajánlkoztak. Azután már hívták őket. Aranyoklevelek, nívódíjak hullottak, a rádiósok felvételt készítettek velük.

— A férfiak is kedvet kaptak öt esztendeje, azóta vegyes a kórus...

Több már ez, mint énekkar. Közösség a faluban, akik közösen kirándulnak, színházba járnak. Csoda-e ha a Szocialista Kultúráért kitüntetés is megkapták.

*

A sáros udvaron toporgunk, a latyakot erőgépek vastag gumiabroncsai dagasztják. Érkeznek sorban a határból, csak a két Rába—Steiger maradt kinn éjszakára, mert a mélyszántás nem tűr halasztást. Szerelők, traktorosok csutakolják magukat a langyos vízszugár alatt a tavaly emelt új fürdőben.

— Megváltoztak az igények — mondja L. István, a közös gazdaság szociális és kulturális bizottságának elnöke. Érti ezt az üzemi konyhára, a hévízi beutalókra, amelyeket korábban kénytelenek voltak visszaküldeni, ajánlkozó híján, s érti a kulturális alapra is, amely megsokszorozódott ugyan ez évek során, de esztendő végére el is csörgedezik.

— Hogy mire? Kérdezzék a szocialista brigádok tagjait! Nincs hónap, hogy a buszunknak ne lenne pesti útja. Hol a gépműhelyben dolgozók, hol az asszonyok állítanak be az elnökhöz meg hozám járműért, támogatásért. Operettet néznek, nagycirkuszba mennek, aztán hetekig áradoznak róla — magyarázza.

Nyáron Eger, Bükkszék az útvonal. Nem kell noszogatni senkit, pernyi pontossággal szállnak autóbuszra. Néhány idősebb tag ódzkodott eleinte, de feltuszkolták őket a járműre, ne féljenek már kimenni a megyéből. Ámultak az egri várban, előtte közölte folytatásokban a megyei lap az Egri csillagok képregényváltozatát, s egyikük ki is kottyantotta:

— Igaziban sokkal szebb, mint a rajzon...

— Jó, jó. Nem marad ki a borkóstolás sem. Már olyan hagyományos — vallja meg L. István. — De nem az a lényeg, hanem a felüdülés. Hadd szórakozzanak kicsit, megérdemlik. . .

A könyvelők összeírták: a termelőszövetkezet igazán mecénása a falunak — ad pénzt a művelődési otthonnak, ifjúsági szervezetnek, sportkörnek.

— Az az igazság, ritkán adódik még nekünk, hogy programot szervezzünk. Besötétedik, mire hazakullogunk, a ház körül szombaton, vasárnap rengeteg dolog gyűlik össze. Jóságokat tartunk, darabka szőlő is nyakunkra maradt. Örülünk, ha kiszabadulunk — magyarázza S. Győző traktoros.

Együtt bandukolunk befelé a faluba. A presszó nyitott ajtaján át gépzene szűrlemlik ki. Benn vágni lehet a füstöt. Tenyérszíni asztalok mellett tinédzserek vihorásznak. A pult előtt húszer is álldogálnak. Egyik felhörpinti a kupica pálinkát, s már siet is kifelé, a többiek csoportba verődve diskurálnak, dicsérik a tanácsot, hogy elkészült az újtelepi út,

szidják a tanácsot, mert a járdáról elfeledkezett. S közben koccintgatnak.

— Kötelező megálló! — tréfálkozik a traktoros, s jót húz a sörösüvegéből. — Kiszárad ilyenkorra az ember torka, meg jól is esik látni az ismerős arcokat. Beszélgetünk kicsit, s aztán ki-ki megy a dolgára. . .

Meséli, minden áldott vasárnap délután leülnek négyen az asztalhoz és filkóznak. Ártatlan kártyajáték, nem is pénzre megy. Több mint tíz esztendeje randevúznak, s volt rá példa, hogy az asztaltársaság tagja inkább két nappal előbb összepakolt az üdülőben, csakhogy itthon lehessen.

A presszó vezetője szemrevaló teremtés, a vendégek között forogva üres poharakat szedeget, tálcán egyensúlyozva viszi a mosogatóba. Közben odaszól:

Látták a plakátot!? Nőtaest lesz! Igyekezzenek, ha kell hely. . .

Két felirat is tudósít a közelgő eseményről. Évente egyet-kettőt rendeznek, az áfész hozatja az énekeseket, alkalmi konyhát ütnek fel, s egybekapcsolják

disznótóros vacsorával: meglehet, kerekedik is hangulat, s együtt danolnak a fellépőkkel.

— Nekünk nemcsak a vendéglátás, a szórakoztatás is feladatunk — mondják a szövetkezet központjában. Az ORI-tól sűrűn érkezik ajánlat, s az áfész azt sem bánja, ha néhány száz forinttal kevesebb fut be a kasszába. Legutóbb irodalmi esttel próbálkoztak a járási székhelyen. Féltek tőle, rá is szerveztek.

Majdnem megtelt az étterem.

*

— Tudja mi nekem a legnagyobb szórakozás? — kérdezi M. Géza. Ha lejutok ide a pincébe, és nem háborgat senki. Olyan dolgokat agyalok ki, hogy magam is elcsodálkozom rajta. . .

A családi ház alatt barkácsműhelyt rendezett be. Hegeszt, gyalul, fúr, fest, mint az a magafajta ezermesterekhez illik. Polcokat csavaroz éppen. A nagyszoba falára szánta, de meglehet, elajándékozza. Már harmadszor kezdi, mert a rokonok hamar rajtafelejtik a szemüket, ő meg odaadja — majd eszkábál másikat.

— Nem járnak el?

— Tudja, a gyerekek. Már nagyok, az idősebb férjhez ment, unokám is van. Beállítottak a nyáron is: Szegedre menének az ünnepi játékokra, elvállalnánk-e Gáborkát? Mi az asszonnyal otthonülök vagyunk, örülünk, ha nem kell kimozdulnunk. . .

— Hová mennének? — veti fel M.-né. — Moziba? Rossz a szemem. Egyszer akartunk bemenni S.-be színházba. Nem kaptunk jegyet. A lányom mondja, hogy a székek meg üresek voltak, mert a gyárak megveszik a bérletet, de nem adják ki, vagy olyan kapja, aki ezért nem öltözködik fel.

Neki hát marad a kézimunkázás. Rossz szemmel.

*

Hétköznap sétára indulunk az esti városban. Közlekedési jelzőlámpa villog sárgán, az út két oldalán néhányan kirakat előtt bámészkodnak. Bekukkantunk négy-öt szórakozóhelyre. A pincérek nem győzik a rendelést, megroggyant férfit támogatnak ki a szabadba, a zenekar halk melódiákat játszik, a félhomályban fiatal párok bújnak össze. A bárba be sem engednek. A fal mellett csendesen kornyikál valaki.

A művelődési központ ablakai sötétek, a könyvtár olvasótermében néhányan a reggeli lapok fölé hajolnak, a tudósításokat betűzik. A kijárat előtt zömök férfi magyaráz, felháborodottan: letörték gépkocsijáról a visszapillantó tükröt, de nyakoncsipte a suhancot.

— Amikor megkérdeztem tőle, miért csinálta, tudod, mit válaszolt. . .? Szórakozásból!

M. Szabó Gyula

Szórakoztató zenészek

A „vendéglátós” zene közismerten nem a zene non plus ultrája. A zenesztéták többnyire említés nélkül hagyják, megfélemlítve arról, hogy sok-sok ember számára szinte kizárólagosan „a” zenét jelenti.

Kevesen tudják értékelni a szórakoztató zenészek munkáját, minduntalan esztétikai érvekkel hozakodnak elő, ha egy cigányprímás, vagy presszózongorista produkciójáról esik szó. Pedig nem mindig a művészi teljesítményen fordul meg a dolog. Lukács György szavaiival: „...nagyon sok minden, ami műalkotásként, művészi teljesítményként stb. fölötté problémátikusnak, teljesen negatívnak tűnik, az élet közvetlen összefüggésében gyakran teljesen más hangsúlyt kap; esztétikai szempontból teljesen értéktelen lehet, miközben továbbra is előmozdítja egyes emberek, sőt egész embercsoportok életét.”

— Nagypám klarinétos volt, pudás, ahogyan a romák mondják, egy dunántúli kisváros cigányzenekarában; kilencszázötvennyolcban halt meg. A háború előtt, szokta mesélni, jó keresetet jelentett a Krausz-féle kávéház, de még Rákosi alatt is megkereshették az ebédrevalót. A halózás (étkezés) mindig sokat jelentett a zenészek: azt hiszem, túrós tésztát pörkölttel csakis a zenészek esznek, a népzene-szek. A gádzsók talán irigyelték, hogy azokban az években is úgy ettek a cigányzenészek, mintha jó világ lett volna, de a világot sem mutatták volna. A szemükben mi cigányoknak számítottunk, bár jól tudták, hogy a városka szélén élő „telepiek” életmódjától alaposan különbözött a mi életmódunk. Jellemző, hogy nagypámék vérgisértődtek, ha lecigányozták őket; eszükbe sem jutott, hogy rokonságot feltételezzenek a rongyos ruhákban járó, munka nélküli „igazi” cigányokkal. A zenészek a cigányok „elit kasztjába” tartoznak és én úgy gondolom: a dunántúli cigánymuzsikások már időtlen idők óta másképp élnek, mint a „telepiek”. És ott a nyelv. A zenészek csak néhány szót használnak, húsz-harminc szónál nem többet, s ezeket ma már sokan ismerik. Bizonyosan valamelyik cigánytörzs nyelvéből került át a szórakoztató zenészek mindennapi társalgásába. Zsargonról van szó, kivétel nélkül él vele minden szórakoztató zenész, akár roma származású, akár nem. Ilyen szavakra gondolok: sukár, lácsós, baró, gizda, kasuki, csóró, mol, kerkó. Hirtelenjében ezek jutottak az eszembe. Ismétlem: az az érdekes, hogy a presszózongoristák is használgák, talán még a „komoly zenészek” is.

Nagypáméknek egyébként sohasem volt szerződésük. A régi világban, ha jól tudom, csak a pesti, gazdag és jól képzett cigányokkal kötöttek szerződést az éttermek, mulatók urai, vidéken legfeljebb egy-egy komolyabb bálra adtak fizetést, különben csak annyit kerestek, amennyit a vendég jókedvében adott. Ez nem volt kevés, lehetett rodázni bőségesen a zsidó kiskereskedőktől meg a gazdagabb proosztóktól. A háború szíven átvészelte nagypám zenekara, megtanultak néhány orosz nótát, senki sem bántotta őket. Valamikor ötvennégy körül szóba került, hogy leszerződjenek a helyi szövetkezet éttermébe, de a primás nem engedte, nagylelkűen a városka másik, szerintem gyengébb zenekarának ajánlotta föl a lehetőséget. Talán jól tette, talán nem. Ha azt vesszük, hogy abban a rádiótlan, tévételen világban a cigányzene volt az egyetlen szórakozás, jól tette. No, meg ott voltak a lakodalmak. Ott aztán lehetett keresni; főleg a lakodalmak miatt nem szerződtek le. A primás igen ravasz ember volt, mert a lakodalmakba (úgymond) ingyen vitte a zenekarát. Úgy beszélt meg a parasztokkal, hogy ingyen muzsikálnak, de a menyasszonytáncból befolyó összeget elviszik. A környékbeli parasztok belementek az alkuba, mert csak azt hámozták ki a megállapodásból, hogy ingyen van, pedig a menyasszonytánc azokban az időkben is súlyos ezreket jelentett. Évekkel később kiderült, hogy mégis jobb lett volna „helybe” szerződni, nagypám ugyanis alig kapott valamicske nyugdíjat nagypám halála után. Arra nem emlékszem, hogy az őszkának (Országos Szórakoztatózenei Központ — S. G.) tagjai voltak-e, mindenesetre elég laza kapcsolat lehetett. A másik zenekar, akik kaptak a szerződés után, nem bánták meg, hogy évekig a „Korona” vendéglóban muzsikáltak: a zenekarból azóta többen tisztességgel nyugdíjba mentek, mint a szövetkezet dolgozói.

— Édesapja már nem lett zenész?

— Apám pontosan tudta, hogy a zenei pályán, a szórakoztató zenei pályán nem vinné sokra. Kitűnő tenorja volt, olykor fellépett különböző társadalmi rendezvényeken, de hangszeren nem tanult meg játszani. Érzésem szerint egy kicsit ségylet, hogy roma; számára már nem volt perspektíva, hogy a nagypám helyébe lépjen. Fodrászmesterséget tanult, sajnos, azt sem gyakorolhatta sokáig: agyvérzés vitte el, még negyvenéves sem volt.

— És ön meg a testvérei?

— Nagyobbik bátyám tanár; művelt ember, ért a zenéhez. Kisebbit bátyám újságíró. fiatalabb korában trombitált, a jazzmuzsika különösen érdekli. Jómagam nem tanultam zenét, szakmám sincs. Engem alkoholistának tartanak... Nem vagyok az... de mindegy, nem ide tartozik. Mellesleg: a szórakoztató zenészek szeretnek inni. Nagypámék egy mulatságban kisebb fajta termést ittak meg öten. A mai zenészek sem vetik meg az italt, majd meglátja, ha alaposan utána akar nézni a témának... (S. Tibor, cs.-i alkalmi munkás.)

Egy fogós kérdés: értékes-e a cigányzene? Akár szeretjük, akár nem: a gipsy music hozzátartozik kultúránkhoz. Cigányzenétől hangos az egész XIX. század, különösen a reformkor. Széchenyi elgon-

dolkodik Bihari Jánosnak, a kor híres cigányprímásának sikerein, Berzsenyi lelkesedik. De az igazi rajongó Liszt Ferenc: francia nyelvű könyve (Des Bohémiens et de leur musique en Hongrie 1859) csupa elragadtatás, csodálat — és tévedés. Pár évvel a századforduló után végérvényesen kiderül Liszt tévedése. Bartók és Kodály elindult...

Szabolcsi Bence így ír a korszakról:

„Mindez csak mámor, vagy álomkép — írta Széchenyi István 1820-ban. Mámor és álomkép azonban sok mindent megmutatnak számunkra az élet valóságából is: megmutatják érzelmeink szépségét, vágyaink szárnyalását. A romantikus magyarság mámorra és álmai kétségtelenül benne virulnak a XIX. század magyar zenéjében; de amikor eljött az ideje, hogy egy újabb főúttára visszatérő (kiemelés a szövegben) magyarság a mámorral többé nem érte be, s álmainak — nem: létének — mélyebb értelmét kezdte keresni: abban az órában a romantikus világnak el kellett süllyednie...” (A XIX. század magyar romantikus zenéje, 1951.)

Tudjuk: a romantikus világgal nem süllyedt el a cigányzene. A korábbi illúzióktól megszabadulva egyértelműen szórakoztató zenévé vált.

A maga nemében páratlan zene és az bizonyos, hogy a világ szórakoztató ipara csak ezen a tájon foglalkoztat cigányzenekarokat. (Cigány származású muzsikusz természetesen mindenütt található Európában, de amit cigányzenekaron értünk: közép-európai, elsősorban magyar specialitás.)

Azt is megkockáztatom, hogy szórakoztató zenészként jobbak a mellettük fellépő, divat szülte zenekaroknál. A legtöbb cigányzenész „kapásból” harmonizálja a repertoárjába tartozó darabokat. Ha a primás asztalozik (amikor a vendég nótarendeléseit helyben, az asztal mellett teljesíti), a zenekar tagjai tudják, hogy az akkordból mi a részük.

— Még akkor is, ha a vendég valamilyen „lehetetlen” hangnemben, mondjuk fisz-mollban énekel?

— Kérem, a hangnem mindegy — feleli K. Andor, primás.

— Ismerik a kottát?

— Valamennyien jártunk zeneiskolába hosszabb-rövidebb ideig. Valaha nem számított a kotta, mégis olyan primások születtek, hogy még komoly zeneértő emberek is megcsodálták. Lehet valaki jó kottista, kérem szépen, de nem biztos, hogy jó zenész. A zenéhez szív kell, érzés, és kérem, ez a legtöbb cigány származású muzikusban megtalálható.

— Jó megélhetést biztosít ez a foglalkozás?

— Sokan tartanak bennünket jól kereső embernek, mert néha néha látják, hogy a vendég ötszázastól jobbat elötteünk. Egyre ritkább az ilyen vendég, kevés aroda, nem kell már a cigányzene. Nézzon csak körül itt a városban. Korábban öt-hat cigányzenekar muzsikált, most csak kettő van. A fiataloknak diszkó kell, meg a gitárzene. Ilyen világ még nem volt: három-négy gádzsó gyerek összeáll és valamit pótyogtetnek a gitárjaikon. Hát kérem, egyszer elmentem az egyik kultúrházba, hogy közelebről is megvizsgáljam, miféle zenére tódulnak a fiatalok. Tudja, nekem elég volt belőle tíz perc. Állandóan C-dúr, a-moll, F-dúr, G-szeptim — és micsoda hangerővel! Külföldön igen, ott megbecsülik a cigányzenét. Mehettem volna én is a zenekarommal Svájcba, de az érettségi hiánya miatt nem engedélyezték. Nem azért mondom: az érettségi fontos, vagy a hangszerstudás? Kérem, én azt gyanitom, hogy évtizedek múlva, legalábbis vidéken, nem lesznek cigányzenekarok. A jazz (sic!) kell most, az a divatos. Az unokám dobos akar lenni, tizenhárom éves...

A zeneiskola klarinéttanára készséggel nyilatkozik, de lelkemre köti, hogy a nevét ne írjam ki. Kérését nem indokolja meg.

— Nem szeretem a cigányzenét, kifejezetten idegesít. A művészi zenéhez semmi köze nincs, hiába akarja bizonygatni némely zenetudós. Művelőinek leg többje szánalmasan félművelt. Csak a technika érdekli őket; hogy milyen „gyorsan” lehet egy csárdást vagy bármit eljátszani. Képtelenek a zene mélyére jutni; nem a mű érdekli őket, hanem a közönségre gyakorolt hatása. Számukra a zene csak zene, semmi más, fogalmuk sincs arról, hogy a zenének mondandója is van. A virtuozitást persze kell, de önmagában kevés. Látszólag a legjobb tanítványok, hihetetlenül gyorsan fejlődnek — de csak egy bizonyos pontig. Azután megúnják az iskolás stúdiókat, nem értik célját, nem gyakorolnak, helyette holmi slágereket tanulnak be, olcsó sikereket aratva szórakoztató zenész családtagjaik előtt. Volt olyan tanítványom, aki képtelen volt megtanulni egy nevetségesen egyszerű darabot, ugyanakkor bármilyen hangnemben képes volt variációzni —, roma variációra gondolok, csárdás témára. Újabbban a jazz vonzza őket. Jellegzetes dolog: a jazzhez sem kell komoly elmélyülés (?), tehát szívesen csinálják.

— De hát a jazz...

— Tudom, mit akar mondani! Hogy a jazz — művészet. Egy fenét az, csak divat, mert fölfújták. Igaza van annak a német filozófusnak, a neve most nem jut az eszembe...

— Adorno.

— ..igen, Adornonak, hogy a jazzimprovizáció linkelés. Éppen a romáknak való; azt nem tagadom, hogy ők fölöttébb ügyesen tudnak linkelni...

— Pege Aladár nevét ismeri?

— Hogyne ismerném. Kitűnő bőgős, nagy művész, de mikor jazzt játszik, számomra elviselhetetlen. Most a Zeneművészetin tanít, nem értem, miért játszik jazzt?

Részletek a székesfehérvári jazzklub által rendezett „Zenés interjú Pege Aladárral” című műsorból (— magnetofonról leírt szöveg némi stílári módosítással; a beszélgetést e sorok írója vezette):

— „Sohasem szégyelltem »vendéglátós« múltamat. Mint jazzmuzsikusnak, határozottan a hasznomra vált. Óriási rutint lehet szerezni; alkalmazkodást, periódusérzéklet talán másutt nem is lehet elsajátítani. Éjszaka szórakoztató zenét játszottam, nappal pedig tanultam a klasszikus anyagot. Mi mást tehettem volna?”

— „... nagy tapsok, gratulációk, meghívás Amerikába, remélem, egyszer még eljutok, másnap azután ismét a »Vig matróz«. Most már nem muzsikálok »kocsmában«, van néhány tanítványom a főiskolán, meg az együttesemmel koncertezek jazzklubokban. A jazz nagy lehetőség a szólistáknak; a modern jazzben a bőgő már nem csak kísér...”

— Nézze, húsz-huszonöt évvel ezelőtt csak mi, presszózenekarok játszottunk valamit a jazzmuzsikáról. Ne értsen félre: nem játszottunk jazzt, csak próbálkoztunk vele. Hol volt akkor még jazztanár, hol voltak még a jazzklubok! Még magát a szót — jazz — is rosszul használta mindenki. Az idősebb romák a mai napig minden olyan együttest, ami eltér a hagyományos cigányzenekartól, amiben dob, bőgő, zongora stb. van, jazznek neveznek. Történt azért fejlődés; a fiatalok ma már tudják, hogy a jazz pódiumigényű és -rangú zene; nem kell nekik megmagyarázni, hogy kicsoda Oscar Peterson, vagy éppen Dizzy Gillespie. Érdekes módon, azzal hogy nálunk is elismerésre talált a jazz, a presszózenekarok rangja valahogy lejjebb csúszott. Tudja, abban a korban, amikor a jazzről olyan „definíciók” voltak forgalomban, hogy a jazz a burzsoá polgár élvhajász szórakoztató zenéje... Nevetséges, ugye? Nos, akkor egy zongorista majdnem művésznek számított, ha eljátszott valamit Errol Garnertől, vagy Ellingtontól. Mondhatnám azt is, hogy a zongoristát azon mérték: ismeri-e a jazzmuzsikusok által játszott témákat? Bizonyos értelemben ez ma is él, de jóval kisebb mértékben; ma is jazzel illik bemutatni a képességeket. Igényes vendég, aki tudja, hogy mi a jazz, úgysem kér tőlünk ilyesmit, valójában jogosan, mert mi

nem vagyunk jazzmuzsikusok. Tudunk valamit a swingkorszakról, néha képesek vagyunk „megrázni”, improvizálni egy-egy jobb témát, de a művészettől távol vagyunk. Azért az igaz, hogy nálunk majdnem minden jazzmuzsikus volt egy ideig „vendéglátós” korábbi rangunkat talán nekik köszönhetjük. Abban is biztos vagyok, hogy jó néhány jobb sorsra érdemes zongoristát talál füstös bárókban, ha körülnéz. Rendkívül tehetséges embereknek tartom őket, mégis kevesen válnak művésszé. Az akaraterejükben van a hiba. Gyakran a csóróságuk okán kénytelenek egészen fiatalon vendéglátózni. A művészi ambícióknak pedig hamar befellegzik, ha az ember nem vigyáz. Az itálra gondolok, de a zenére is. Végeredményben primitív zene ez. Hármashangzatokon alapuló dallamosság, harmóniai közhelyek, kár is folytatni. Ha kívánja, játszom önnek egy Shearing-számot... vagy itt a konyakom. Igya meg az egészségemre, nem kamu, igazi joféle konyak...

Sárközi Gábor

Ifjúsági zene — szórakoztató zene

„Ahogyan egy nemzedék magát látni akarja, s ahogyan nem akarja, de amilyen mégis a valóságban, elválaszthatatlanul ott van a műben, melyet önmaga tükörképeként akarva-akaratlanul létrehoz.” (Szabolcsi Benke)

A hatvanas évek és jelen évtizedünk ifjúságának populáris zenéjét ritkán nevezik szórakoztató muzsikának, még kevésbé könnyűzenének, vagy tánczenének. Helyettük inkább a beat, pop, rock kifejezések használatosak, melyeket a legújabb kori populáris zenetörténet összefoglaló héven ifjúsági zeneként tart számon. Úgy hiszem, az ifjúsági zene elnevezés nem egy új fogalmat teremtő agy születése, hanem a különféle populáris zenei irányzatokat összekötő egyetlen közös nevező — a korosztály-specifikum — megkerülhetetlen hangsúlyozása, ami azt jelenti, hogy ez a zenefajta az ifjúság és kizárólag az övé.

Az elmúlt másfél évtized ifjúsági zenéjét — amely kezdetben beat, majd pop néven volt ismert — több nézőpontból kísértem figyelemmel. Része voltam a kornak, mint koncertlátogató tizenéves, aztán főiskolai ifjúsági klubvezető, majd népművelő — és mindvégig zenész. Viszonyulásom sokféleségében közös volt az álláspont: kedveltem ezt a zenét és kulturális életünk értékrendjében igyekeztem megfelelően elhelyezni. Ott voltam a viharos koncertek decibeldús arénáiban, a beat keltette hangörvény által sugallt együvértartozásban. A klubzenélés mikrovilága, a zenekar és a köréje csoportosult drukkertábor érzelmi és szellemi közössége, az együtlétek voltak zeneszerám legbensőségesebb pillanatai. Mindvégig vonzaskörében éltem, részese-átélője voltam változásainak, sikereinek és tévútjainak. Magával ragadott minden korábbi zenei divatjelenséget felülmúló tömegbefolyása, kohéziós ereje. Próbáltam (és ma is igyekszem) megismerni azt, aminek résztvevője voltam, s megpróbálok eljutni a fölszippantott jelenségek élményszintjétől a mélységekhez, e zenei jelenség lényegéhez. Személyes tapasztalataim birtokában állíthatom, hogy egy nemzedék hite, illúziója volt a beat; szorongásaink, vágyaink, örömeink ihlette önkifejezési-önmegvalósítási tér és lehetőség.

Nem a beérkezettekkel, a populáris zene kiválasztottjaival, a profililág sztárjaival kívánok foglalkozni (ez a terület közismert, sőt jelentőségéhez képest jóval nagyobb publicitást kapott; legalábbis, ami a méltató, sztároló írárok nagy számát illeti — természetesen itt is hiánycikk az elemző szándékú, értő kritika), hanem az ifjúsági zene műkedvelő, öntevékeny mozgalmáról, az amatőr együttesek helyzetéről és lehetőségéről szeretnék néhány szót ejteni. Arról a létszámában még mindig számottevő amatőr táborról, amellyel jelentőségéhez képest sokkal kevesebbet foglalkozunk, s amelyet kedvezőtlenül érintett a művelődéspolitikai túró-mérséklt gyakorlat, s ennek következtében a közművelődés perifériájára szorult.

Az elmúlt évtizedbeli populáris zene robbanása — az ún. beatnemzedéket „ölelte” fel. Szinte a teljes tizenéves generáció vallotta magának. Öszinte szenvedélyű, parttalan öntevékeny mozgalom bontakozott ki, amely tetőpontján közel négyezer zenekart, mintegy húsz-ezer zenélő fiatalot képviselt — nem beszélve a több százézer létszámú pártoló, rajongó közönségről. Öntevékeny volt ez a mozgalom az együttzenélés módjában, a zeneszerszámok elkészítésében egyaránt. A beat jelentette a zenét, az önálló kultúrát — többeknek az életformát, a teljességet és az egyetlen befogadott zenei-kulturális terméket. A beatezenében — ellentétben a későbbi popzenei irányzatokkal — még nem különül el élesen az amatőr és a profi vonal. A hivatásosok életformájukban is megőrizték a természetes „közénpártotartozás” tudatát. Ekkor még a klubkoncertek, a klubzenélés formái, az állandó közönséghez-közösséghez kötődés igénye (sőt, létfeltétele) voltak az együtteseknek. A zenekarok és rajongók közötti közvetlen kontaktust akkor még nem tette áttételessé a szórakoztatóipar.

Kényszerpályán

A beatzenét, különböző irányzatai ellenére, viszonylagos homogenitás jellemezte, akárcsak az e zérét kedvelők taborát. A beat terjedése nagyjából 1969-re tehető. Ez az évszám jelzi ugyanakkor a zenében és a közönségben egyaránt megindult polarizálódást, rétegződést. A beatben együtt volt jelen a koncert és a kifejezetten szórakozási jellegű tánc igénye. Az új irányzatok viszont sejtetni engedték a két funkció különválását. A beatzene jó ideig magában hordta azt a lehetőséget, hogy az autonóm és szórakoztató művészet határmezsgyéjén bármelyik irányba fordulhat. Ma már világosan látszik, hogy a beat nagyjából integrálódott a szórakoztató zenében, de a műfaji polarizáció a két zenefajta közötti hid-jelleget továbbra is megőrizte.

A hetvenes évek irányzatai sokfélék, de két egymással szemben álló stílusirányzat határozottan körvonalazható: a koncertre szánt rock és az alapvetően táncigényt szolgáló pop, melynek legpregnánsabb megnyilvánulása a disco. A korábbi pol-beat, folk-beat irányzatok is újra felbukkantak — tartalmi és formai átalakuláson átmenve. A dzsessz és a rock zenefajta találkozásának következménye az a fúzió, aminek lényege egy zeneileg igényesebb, improvizatív jellegű irányzat, mely a rock formai-ritmikai keretére épít, ezáltal annak popularitását biztosítja. Ezt az utat dzsessz-rocknak nevezzük és több együttes a rock, illetve a dzsessz irányából közelítve alakítja, keresi az új hangot, a feltételezett progresszív utat.

Az eddigiekből is kiszűrhető, hogy az amatőr populáris zene területe nem mentes ellentmondásoktól. De nem ejtettünk még szót arról, hogy rendkívül eszköz- és pénzigényes vállalkozás, melyet megfelelő állami mecenatúra híján többnyire saját beruházásokkal oldanak meg a zenekarok. Ennek nyilván előfeltétele a bevétel rendezvények növelése, a jelentős anyagi ellenszolgáltatás fejében történő zenélés. Tehát olyan slágerzene játszása, ami szélesebb közönségigényt elégít ki, és ezzel együtt bevételt biztosít. Ez a kényszerű kompromisszum nagyon sok esetben el is mossa a tisztá amatőr és profi zenélés határait, s ezt a körülményt érdemes lenne következményeivel együtt átgondolni.

Eredmény, de mégis további gondok hordozója az amatőr ifjúsági zenei mozgalom kialakult bemutató rendszere, az évenként megrendezésre kerülő POP-DZSESSZ-ROCK napok. Salgótarján adott először otthon az amatőr dzsessz- és tánczenekarok, valamint szólóisták találkozójának. Az ennek okán a hazai beatkultúra fellegváráként ismert Salgótarján, 1972-től nem vállalta a fesztivál rendezését. (Ennek mögöttes oka valószínűleg az a téves következtetés lehetett, hogy a beatzenében jelentkező polarizáló-integráló tendenciák az amatőr mozgalom válságát, kifulladását eredményezik.) 1975-től újra megrendezik az országos találkozót, Orosháza majd Győr lett a házigazda. A jelenlegi bemutatórendszer helyszíne a megyei válogatót követően Orosháza, Tamási és Budapest (területi döntők Kelet-Magyarország, Nyugat-Magyarország és a főváros részére), majd ezt követően Győrben találkoznak a legjobb amatőrök. A bemutatókhoz kapcsolódva Nyíregyházán nyaranta rockzenei tábor szerveztek, ahol a területi döntők leghatékosabb fiataljai részére intenzív képző és igényesebb zenélésre ösztönző felkészítést biztosítottak.

Ha a láncolatban új van, az a megyei irányító, koordináló és módszertani munka teljes, vagy részleges hiánya. Azon a szemléleten, hogy az együttesek a művelődési házaknak csupán bevételi forrásai, már régen túl kellett volna jutni — közművelődési integrálásuk, orientálásuk feltétele, hogy a megyei módszertani központokban működtetni kellene olyan műhelyt, vagy stúdiót, amely bemutató fóruma, továbbképzési bázisa lehetne az amatőr zenekaroknak. A stúdió-, vagy műhelymunka lényege ezenkívül még abban rejlene, hogy az együttesekkel szemben meg lehetne fogalmazni azt az orientáló szándékú igényt, hogy hangolják össze a zenekarok munkáját és a közművelődési intézmények funkciójából eredő tevékenységet.

A hiányosságok annál inkább szembeötlőek, mivel a populáris zene jelenléte ifjúságunk életében még mindig jelentős szerepet tölt be. Differenciálódása ellenére jó ideig valószínűleg megőrzi jellegadó sajátosságát: az ifjúsági rétegekkel való közvetlen kontaktusát. Éppen ezért az ifjúsági zene különféle irányzatait tápláló, frissítő és mozgásban tartó amatőr mozgalom támogatásának, erősítésének újbóli átgondolása mellett újfajta mecenálási gyakorlat alkalmazása lenne indokolt. Mivel olyan zenefajtaról van szó, amely az ifjúság tömegeit érinti, érdeklődését, ízlését, magatartását befolyásolja — helyenként meghatározza — a KISZ-nek, mint az ifjúság érdekvédelmi képviselőjének elvi irányítása elengedhetetlen feltétel kellene, hogy legyen. A művelődéspolitikánkban eddig alkalmazott túró-mérsékítő gyakorlat helyett a differenciált támogatás gyakorlatát lenne kívánatos megvalósítani: ennek egyik feltétele a szelektálást szakértelemmel elvégző, orientálni képes kritika. Az ifjúsági populáris muzsika törvényeit, természetrajzát ismerő és értő, elemző szándékú szakírókra és a műfaj természetét reprezentáló sajtóorgánumra is szükség lenne. Olyan értékorientációt képviselő kritikának a megalapozására kellene tehát törekedni, amely a zenefajta lényegi tulajdonságainak elemzésén túl azt a társadalmi közeget is vizsgálja, amelyben az ifjúsági zenefajta befogadókra talál.

Toth Csaba

— Méghogy közművelődés!? — fakad ki a tanácselnök. — Nálunk a faluban alig történik valami, mégis tíz oldalon terjeszti elő a kultúrház-igazgatónk az „eredményeket”. Az égvilágon mindent öszszeszed, ami csak közművelődéssel gyanúsítható. Pedig tíz évvel ezelőtt se volt sokkal kevesebb, mint most és jó ideig könyvtárba, művelődési házba, moziba jöszerevel csak néhány fiatal jár; az új presszónk fél év alatt „beleltározta” a régi kocsmá törzsvendégeit, megtartjuk a társadalmi, politikai ünnepeket, van néhány TIT-előadás, meg tsz-közgyűlés. Van még egy focicsapatunk, és ezzel kész... vagyis hát meg a tv...

A tanácselnök által felsorolt művelődési intézmények bizony nem sok választásra adnak lehetőséget a b.-i lakosoknak. S beszélgetésünk során kiderül, hogy alkalmasint még ez a kevés is soknak bizonyul, mert igen csekély az érdeklődés. A művelődési otthon kívül-belül elavult, művelődő közösségek gyakorlatilag nincsenek és az egyéni aktivitásban sem bővelkednek. Végül az elnök keserű megjegyzése: Viszont megtermeljük a tízoldalas jelentéseket, és tervezgetünk...

Tény, hogy az elmondottaknál országos viszonylatban sem jobb a helyzet. Mert végül is mi jellemzi általában a községek művelődési helyzetét? Mindenekelőtt a művelődési otthonokban folyó tevékenység, hiszen legtöbb esetben itt kap helyet a könyvtár és a mozi is. Gyakorlatilag tehát egy objektumban koncentrálódva jelenik meg a község kulturális élete (a tömegkommunikációs eszközökkel most nem számolunk), itt kerülhetne az egyén közvetlen kapcsolatba a kultúrának bizonyos részeivel, itt kellene megvalósulnia az egyéni és közösségi művelődés hön öhajtott egységének. Ez az objektum hivatott a helyi — Vitányi Iván kifejezésével élve — kulturális agóra szerepének betöltésére, pontosabban a helyi közművelődési igények kielégítésére és fejlesztésére. Amennyiben körzeti központról van szó, ezek a feladatok elvileg kiegészülnek a társközségek kulturális életének szervezésével és irányításával is, s ezzel nemcsak a helyi munka megy nehezen, de a társközségekre sem marad energia. Ennek oka pedig nem pusztán az elsősorban az, hogy elégtelenül dolgoznak a helyi közművelődési szakemberek: óriási szerepet játszanak a primitív működési feltételek, a szűkös anyagi lehetőségek, a főfoglalkozású népművelők kis száma és a szakképzettség hiánya is. Sűrűn fellelhetők a merev hagyományos módszerek, amelyeket nem ritkán elkoptatott sémák ismételtetése jellemez. Mintha közművelődésünk kényszerpályán mozogna, előre betáplált programmal, s mintha ez a program nem tudna alkalmazkodni a közben megjelenő hatásokhoz és igényekhez. Vagyis: mintha képtelenek lennénk azt a pálya- és programmódosítást végrehajtani, amire valójában már láthatóan szükség van. Tetézi a nehézségeket, hogy a művelődési otthon legfeljebb felületesen ismeri (ismerheti) községe és körzete lakóinak valós igényeit. S mivel csak esetlegesen, illetve véletlen egyezés alapján tervez erre a valós igényre, hát az emberek maguk is csak esetlegesen látogatják az intézményt.

A művelődési otthon számára tulajdonképpen ma szélsőségesen kétfajta embertípus létezik: művelődő és nem művelődő, igényes és igénytelen, aktív és passzív. Mindez pedig azon az alapon, hogy járnak-e a művelődési otthon rendezvényeire vagy sem.

M.-ben alig néhány fővel laknak többen, mint amennyi a megye falvainak átlaglakossága (pontosan 1340-en). Meglehetősen szegény település volt a felszabadulás előtt — sokan eljártak cselédeskedni, sokan voltak summások. Népművészeti hagyományokkal nem, művelődési hagyományokkal pedig alig rendelkezik. Az utóbbiak is már csak az idősebbek emlékezetében élnek. Voltaképpen adottságai csak abban különböznek a hasonló községektől, hogy a kisüzemek telepítése során szerencséje volt, így valamivel kevesebb az eljárók száma. De csak M.-ből. A társközségek már ebben sem különböznek (M. ugyanis körzeti központ, elismerten jól működő, körzeti munkát is végző intézménnyel). Ez utóbbi igazgatója mondja a művelődési ház munkájáról: „M.-n a művelődési lehetőségek kilencven százalékát gyakorlatilag a művelődési ház biztosítja. Még akkor is, ha nem az intézmény a közvetlen rendező. A felmőttoktatással kezdve: 1978 volt az első év, amikor nem indult vizsgára előkészítő tanfolyam: felméréseink alapján ugyanis a körzetből mindössze tizenkét emberről lehetett volna szó, de őket sem tudtuk a részvételre rábeszélni. Széles körű ismeretterjesztő munkát végzünk, évi 100—120 előadást, sorozatokat, alkalmi előadásokat szervezünk. Gyakran segítünk ebben a helyi értelmiségiek, de hívunk más vidékekről is előadókat. Általában gondosan választjuk ki az előadók személyét — és közösen a témákat, mert például az ifjúsági klub tagjai az unalmas előadást egyszerűen otthagyják és bizony jogosan teszik ezt. Szervezünk időnként közhasznú tanfolyamokat is: a szabóvarróra mindig van jelentkező. Itt a körzeti központban tizenkét kiscsoport, szakkör, klub működik, a társközségek intézményeiben is átlag három-négy. Néhányukat más intézménnyel, például a könyvtárral vagy gazdasági egységgel közösen működtetjük. Ezen kívül rendszeresen rendezünk, szervezünk kiállításokat, filmklubosorozatokat, műsorokat.

Az intézmény körzeti munkájának két fő területe van. Rendezünk körzeti programokat és körzeti csoportokat működtetünk: a cso-

(Folytatás a 21. oldalon)